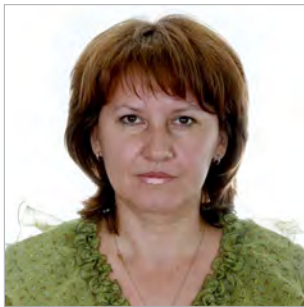

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ПРОГРЕСИВНИХ ЗМІН: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Т. І. Тарахонич
старший науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в українському суспільстві та державі, її зовнішньополітична стратегія, проведення ключових реформ вимагають якісного та досконалого правового регулювання, ефективного механізму його забезпечення. Дієвість та ефективність регулятивного впливу залежить від багатьох чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, серед яких важливе місце належить інтеграційним та глобалізаційним процесам, тенденціям, що пов'язані з проведенням реформ в різних сферах суспільного життя, які можуть мати як прогресивний, так і деструктивний характер тощо.

Зазначене свідчить, що для наукового пізнання таких правових явищ, як правова система, правове регулювання, механізм правового регулювання, їх взаємодії та взаємовпливу, доцільно звертатися до закономірностей та тенденцій розвитку суспільства і держави та особливостей тих змін, що відбуваються в світі, які обов'язково впливають на функціонування правового простору.

Стан дослідження. Як уже зазначалося, процеси транзитивності в суспільстві та державі вимагають конструктивних змін у правовому регулюванні та правовій системі загалом. При цьому зауважимо, що реформаторські перетворення потребують науко-

во виваженого, доктринального підходу до розуміння та обґрунтування цих процесів.

Зазначені проблеми були предметом дискусії як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких заслуговують на увагу праці В. М. Косовича, Л. А. Луць, Б. В. Малишева, Н. Б. Мушак, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, О. В. Скрипнюка, С. О. Сунегіна, М. О. Теплюка, О. І. Ющика, Ю. С. Шемшученка та інших учених.

Метою цієї статті є з'ясування теоретичних та практичних основ розуміння сутності правового регулювання в умовах прогресивних змін.

Вклад основного матеріалу. Процеси розвитку України в де-

мократичному напрямку, зміна її зовнішньополітичного курсу вимагають змістовного оновлення та реформування правової системи, приведення законодавства у відповідність до правових стандартів, що характеризуються процесами гармонізації законодавства та навіть правової конвергенції.

Насамперед, звернемо увагу та зовнішні чинники, що впливають на змістовний, сутнісний характер змін та швидкість, ефективність їх здійснення.

Серед цих чинників важливе місце належить євроінтеграційному курсу України. Характеризуючи процес євроінтеграції, доцільно звернути увагу на відповідний інструментарій європейської інтеграції, серед якого особливої уваги заслуговує гармонізація національного законодавства України з відповідними правовими стандартами, що встановлюють певні вимоги, які повинні дотримуватись всі держави.

Низка вітчизняних вчених підкреслюють необхідність створення конституційно-правового механізму взаємодії норм міжнародного та національного права, під яким розуміють систему конституційно-правових норм та інших правових засобів, що забезпечують узгодження міжнародного і національного права. Саме за допомогою такого механізму здійснюється інкорпорація міжнародно-правових норм у Конституцію та інші законодавчі акти. Хоча він може передбачати здійснення відповідної практики органами держави [1, с. 235].

Акцентуємо увагу на основних доктринальних підходах щодо розуміння категорії «гармонізація». В енциклопедичній літературі обґрунтовується бачення гармонізації законодавства (франц. *harmonization*, від грец. *ἁρμονία* – скріплення, зв'язок, злагодженість, відповідальність) як процесу

цілеспрямованого зближення та узгодження нормативно-правових приписів з метою досягнення несутеречливості законодавства, усунення юридичних колізій, дотримання міжнародних, європейських та національних правових стандартів [2, с. 125]. У запропонованому визначенні акцент зроблено саме на зближенні законодавства, усуненні суперечностей, колізій тощо, що впливає на створення рівних умов держав-учасниць цього процесу.

Поряд з цим, у сучасній науковій літературі відсутня єдність поглядів на розуміння категорії «гармонізація». На думку одних вчених, під гармонізацією законодавства слід вважати процес цілеспрямованого зближення нормативно-правових приписів шляхом усунення суперечностей та формування мінімальних правових стандартів через утвердження спільних правових принципів [3, с. 165]. Інші вчені підкреслюють, що з одного боку, гармонізація є процесом цілеспрямованого взаємного приведення різних правових систем у відповідність одна до одної, шляхом усунення розбіжностей та утвердження єдиних правових принципів та стандартів і створює необхідні передумови для переходу до наступних стадій інтеграції, включаючи членство країн у міжнародних організаціях, з іншого [4, с. 79]. Поряд з цим, слід погодитись з думкою вчених, що гармонізація законодавства відбувається у різних формах (адаптація законодавства, імплементація, стандартизація та ін.) і може передувати уніфікації законодавства, або ж застосовуватися тоді, коли потреби в такій уніфікації немає [5, с. 125].

У цьому контексті також необхідно звернути увагу на процеси адаптації законодавства. В енциклопедичній літературі адаптація законодавства (лат. *adaptatio* –

приспосовування, від *adaptare* – пристосовувати, прилагоджувати) розглядається як форма правової гармонізації, сутність якої полягає в узгодженні та пристосуванні нормативно-правових актів національного законодавства до міжнародних, європейських або внутрішньодержавних правових стандартів [6, с. 15].

Це важливий напрям діяльності держави, який сприяє узгодженню, єдиному трактуванню законодавства, робить його доступнішим, зрозумілішим як в межах міжнародного, так і національного правового простору. З цих позицій національне законодавство повинно розвиватися в двох площинах: з одного боку, необхідно визначитись з предметом правового регулювання, оскільки багато сфер суспільних відносин потребують свого впорядкування, а потім, враховуючи національні традиції та менталітет держави, проводити ці зміни, а з іншого боку, є потреба ліквідувати існуючі колізії, протиріччя, використовуючи міжнародні стандарти та враховуючи найважливіші правові цінності відповідних держав.

Поряд з цим, аналізуючи загальнотеоретичні засади удосконалення нормативно-правових актів, В. М. Косович зазначає, що приведення нормативно-правових актів у відповідність до норм міжнародного права повинно здійснюватись не тільки шляхом прямого «калькування», а й із використанням правил нормотворчої техніки, визначених спеціальними міжнародними актами. Підготовка проектів змін до нормативно-правових актів України з метою їх адаптації до приписів міжнародного права повинна здійснюватись за участю трьох категорій фахівців: із техніки нормпроекування і спеціалістів із міжнародного права [7, с. 29].

У сучасному світі, а також у нашій державі заслуговують на увагу процеси зближення правових систем при умові, що вони мають спільну мету дотримання міжнародних, європейських та національних правових стандартів.

Процеси конвергенції також є важливим механізмом пошуку оптимальних шляхів розвитку світового співтовариства та базуються на принципах об'єктивності, єдності, системності, цілісності тощо.

На думку вітчизняних вчених, правова конвергенція має зовнішній та внутрішній аспект її втілення. При цьому зовнішня правова конвергенція здійснюється або внаслідок досягнення взаємної згоди щодо її основних параметрів між державами, правові системи яких підлягають зближенню, або внаслідок крос-культурної взаємодії різних країн, їх народів чи формування національного законодавства з урахуванням світових тенденцій у сфері правового регулювання суспільних відносин. Внутрішня правова конвергенція здійснюється в межах окремої держави та її національної правової системи, а її основу становить цілеспрямована діяльність відповідних суб'єктів, спрямована насамперед на забезпечення систематизації законодавства [8, с. 89].

Зміни торкаються не лише зовнішньополітичного курсу держави, вони мають місце і всередині держави, вони впливають на всі сфери її життєдіяльності. Важливою складовою цих змін є правова система та її складові, а саме право, законодавство, механізм правового регулювання тощо.

Правове регулювання здійснюється в різних сферах суспільних відносин. Від того, наскільки воно відповідає рівню розвитку суспільства та держави, залежать ті зміни, що відбуваються в країні. Виважений, науково обґрунтова-

ний та перевірений практикою нормотворчий процес надасть можливості досягти позитивних результатів. Наразі існує нагальна необхідність проведення кардинальних змін галузевого законодавства, проведення судової реформи, у сфері парламентаризму, виборчого процесу, державної служби, мовної політики, протидії корупції тощо.

Важливим аспектом удосконалення законодавства є його конституціоналізація. Конституціоналізація національного законодавства як правова діяльність спрямована на створення правопорядку шляхом забезпечення внутрішньої впорядкованості всієї системи законодавства, тобто є одним із чинників правопорядку. З іншого боку, правопорядок є одним із засобів (критеріїв) визначення стану та ефективності національного законодавства з огляду на реалізацію та розвиток норм Конституції України [9, с. 83].

Слід підкреслити, що новий вектор розвитку, що знаходить відображення в правовій сфері, в нормотворчому процесі, правовому регулюванні, тісним чином пов'язаний з проведенням правових реформ. Спробуємо охарактеризувати цю категорію на поняттєвому рівні.

У тлумачному словнику «реформа» трактується як перетворення, зміна, нововведення в якій-небудь сфері суспільного життя, галузі знань [10, с. 501].

У соціологічній літературі аналізується соціальна реформа (франц. *reforme*, лат. *reformato* – перетворюю) як перетворення, зміни, нововведення, перетворення будь-якої сторони суспільного життя (порядків, інститутів, установ), що не змінюють основ існуючої соціально-політичної структури і наявного суспільного устрою [11, с. 90].

Реформи – це завжди зміни, їх наслідки можуть мати як пози-

тивний, так і негативний характер, вони здійснюються певними суб'єктами шляхом використання певних методів та прийомів, мають місце в різних сферах суспільних відносин від політичної до правової. На їх проведення впливають цілий ряд чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру [12, с. 84].

У цьому контексті нас цікавить саме правова реформа. На думку О. І. Ющика, правова реформа – особливе управлінське рішення, що його приймає верховна державна влада (правляча еліта), яка змушена об'єктивно змінюваними умовами функціонування державного апарату відновлювати єдність цього апарату (державної влади) і оскільки є зацікавленою у свідомій зміні названого функціонування; рішення, реалізація якого у реорганізуючій діяльності державного апарату має результатом утвердження нового режиму законності, що виступає як ціль здійснення даною владою перетворень [13, с. 70].

Слід погодитися з наведеною думкою, підкресливши, що правова реформа має на меті здійснення певних змін як в різних сферах суспільного життя, так і в правовій системі, ключовим компонентом якої є саме право. Дійсно, реформування потрібно починати з правової сфери, оскільки саме нормативне забезпечення цих процесів надає можливість проведення сутнісних змін в сфері медицини, освіти та науки, правосуддя, пенсійного забезпечення тощо.

Таким чином, правову реформу слід розглядати як суспільне явище, що спрямоване на певні зміни, перетворення в різних сферах суспільного життя. Поряд з цим такі зміни не є кардинальними, революційними, вони характеризуються поступовістю та займають певний проміжок часу [14, с. 84].

Б. В. Малишев, аналізуючи правову реформу, підкреслює, що ка-

тегорія «правова реформа» знаходиться у логічному співвідношенні з категоріями «правова еволюція» та «правова революція». Всі три категорії позначають як процес розвитку права, так і результат цього процесу у вигляді певних перетворень. Однак при цьому розрізняються між собою за: 1) ступенем збереження наступності у змісті основних принципів, засад і цілей правового регулювання; б) темпом проведення цих перетворень [15, с. 257].

Аналізуючи правову реформу, Н. М. Пархоменко наголошує на необхідності дотримання її принципів – основних засад, як одного із чинників її ефективності. Зокрема, йдеться про: відповідність змісту нормативно-правових актів, які передбачені правовою реформою, загальною визначеним принципам та міжнародним стандартам у галузі прав людини; закріплення верховенства права та верховенства закону як передумову створення режиму законності в державі; забезпечення конституційності системи законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, які містять

механізм реалізації конституційних положень доступу до публічної інформації та широкого обговорення; взаємодії з інститутами громадянського суспільства; конституціоналізації всіх елементів правової системи; комплексності та системності перетворень; наукового обґрунтування та супроводження [16, с. 46].

Сьогодення вимагає якісного та досконалого законодавства, науковці зайняті пошуком єдиних критеріїв оцінювання нормативного масиву. І. І. Онищук зазначає, що повага до закону з боку суспільства можлива тільки тоді, коли нормативно-правовий акт буде зрозумілим, доступним і непотайним для ознайомлення та сприйняття громадянами [17, с. 87].

На жаль, аналіз прийнятого законодавства свідчить про його низький рівень, наявність прогалин, колізій, що впливає на його якість та дієвість. Основною метою правового реформування повинна бути людина, її добробут, інтереси та потреби, гарантії реалізації її прав та свобод.

Висновки. Науково забезпечене та вивірене практикою за-

конодавство, своєчасне, системне правове регулювання різних сфер суспільних відносин надає можливість вирішити важливі проблеми право- та державотворення.

Важливим етапом розвитку державності є гармонізація законодавства, права, що здійснюється на міжнародному та національному рівнях. Гармонізація є процесом узгодження, інтеграції, приведення нормативного матеріалу у відповідність до міжнародних, європейських та національних правових принципів та правил шляхом його уніфікації, стандартизації, імплементації тощо.

Процеси розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави потребують проведення нагальних правових реформ. Правова реформа є діяльністю відповідних суб'єктів, які використовують відповідні засоби, прийоми, методи її здійснення, спрямована на досягнення поставленої мети у відповідності до законодавчо визначеної тактики та стратегії, характеризується етапністю і послідовністю дій. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : моногр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
3. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : моногр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.
4. Мушак Н. Б. Гармонізація законодавства України з *acquis* Європейського Союзу та стандартами Ради Європи // Право України. – 2013. – № 4. – С. 77-92.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
6. Там само.
7. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України : автореф. дис. ...докт. юрид. наук : 12.00.01. Львів. Нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. – 38 с.
8. Сунегін С. О. До питання про визначення основних засад сучасної правової конвергенції // Правова держава. – 2018. – Вип. 29. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – С. 88-96.
9. Пархоменко Н. М. Медодологічні підходи до дослідження загальнотеоретичних проблем конституціоналізації національного правового порядку // Правова держава. – Вип. 24. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – С. 79-88.
10. Загнітко А. П., Шукіна І. А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704 с.
11. Социологический справочник / Под общей ред. В. И. Воловича. – К. : Политиздат Украины, 1990. – 382 с.
12. Тарахонич Т. І. Правова реформа: концептуальні засади. Право, юридична наука та освіта: здобутки та перспективи (Костенківські читання): зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квітня 2019 р.) / К. : «Видавництво Людмила», 2019. – С. 83-85. (471 с.)
13. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні : моногр. – К., 1997. – 191 с.
14. Тарахонич Т. І. Правова реформа: концептуальні засади. – Там само.
15. Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір) : моногр. - К. : ВД «Дакор», 2012. – 364 с.
16. Пархоменко Н. М. Сутність та зміст правової реформи: теоретичні аспекти // Правова держава. – Вип. 29. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. – С. 45-49.
17. Онищук І. І. Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики : моногр / І. І. Онищук. – Івано-Франківськ – Дрогобич : Коло, 2017. – 512 с.